

HENRYK OGRYZKO-WIEWIÓRKOWSKI

ROZMIESZCZENIE SKUPISK POLONIJNYCH W AUSTRALII

W dziejach emigracyjnych Polaków imigracja polska do Australii zajmuje liczebnie jedno z ostatnich miejsc¹. Nic zatem dziwnego, że w literaturze historycznej kwitowano ją niewielkimi wzmiankami lub w ogóle nie wspomniano o Polonii Australijskiej². Trafnie chyba stwierdza Lech Paszkowski, iż „dotychczas panowało niemal powszechne przekonanie, że oprócz Strzeleckiego oraz kilku jeszcze podróżników i awanturników, Polaków w Australii nie było”³. Polacy w Australii stali się znaczącą grupą etniczną dopiero po drugiej wojnie światowej, która rozproszyła naród polski po całym niemal świecie, nie pomijając również piątego kontynentu. O Polakach zamieszcza już obszerny artykuł wydana w 1958 r. 10-tomowa encyklopedia australijska. Wkrótce potem ukazuje się w Londynie wspomniane opracowanie Lecha Paszkowskiego *Polacy w Australii i Oceanii 1790-1940*. W 1971 r. Związek Polaków w Południowej Australii razem z Polskim Towarzystwem Historycznym w Australii wydają pierwszy tom studiów monograficznych⁴ o dorobku i życiu kulturalnym Polaków zamieszkałych na terytorium Południowej Australii. Polacy ja-

¹ Patrz *Kwartalnik Instytutu Naukowego*. T. 1. Warszawa 1927 s. 151. Podano orientacyjne zestawienie liczby Polaków w Krajach: USA — 2 500 000; Niemcy — 1 250 000; ZSRR — 1 000 000; Francja — 500 000; Brazylia — 125 000; Kanada — 60 000; Rumunia — 50 000; Australia — 1 000.

Zob. ponadto: *Kwartalnik Naukowego Instytutu Emigracyjnego*. T. 4. Warszawa 1928; („Statystyka ruchu emigracyjnego” s. I-XLIV). T. 2-4. Warszawa 1929 („Statystyka ruchu migracyjnego” s. I-XLIV). Można przypuszczać, że po II wojnie światowej nie zaszły większe zmiany w tych proporcjach i Polonia Australijska pozostała liczebowo na jednym z ostatnich miejsc.

² Nie wspomina o polskiej emigracji do Australii Józef Okołowicz w książce: *Wychodźstwo i Osadnictwo Polskie przed I wojną światową* (Warszawa 1920). Autor omawia tam kolejno emigrację polską do Kanady, USA, Brazylii, Argentyny, Niemiec, Danii, Szwecji, Francji, Belgii, Szwajcarii, Czech, Austrii, Węgier, Turcji i Rosji. Niewielkie tylko wzmianki o Polakach zamieszcza J. W. Borejsza w *Emigracja Polska po powstaniu styczniowym* (Warszawa 1966). Podobny brak bliższych danych o Polonii Australijskiej można zauważyć w innych opracowaniach historycznych traktujących o polskiej emigracji.

³ L. P a s z k o w s k i. *Polacy w Australii i Oceanii 1790-1940*. Londyn 1962 s. 13.

⁴ *Polacy w Południowej Australii 1948-1968*. Red. Marian Szczepanowski. T. 1. Adelajda 1971.

ko grupa etniczna Australii są również przedmiotem zainteresowań wybitnego socjologa polskiego pochodzenia Jerzego Zubrzyckiego⁵ z Canberra. Jego asystent dr K. H. Burnley⁶ w ramach badań etnicznych ludności australijskiej dostarcza sporo cennych informacji zarówno o polskiej imigracji powojennej, jak i o głównych miejscowościach osiedleńczych Polaków w Australii. Daleko jest jednak do takiego bogactwa literatury, jaką posiada polska emigracja europejska czy amerykańska. W związku z tym problematyka społeczna, kulturowa, polityczna czy ekonomiczna Polonii Australijskiej w dalszym ciągu czekają na opracowanie. Zadaniem niniejszej pracy jest nakreślenie geograficznego rozmieszczenia ważniejszych skupisk polinijnych w Australii z uwzględnieniem czasu osiedlenia.

Pierwszym Polakiem, który przybył na kontynent australijski w ostatnich latach XVIII w. ma być podobno Ksawery Karnicki⁷. Australia była jednakże dla niego tylko jednym z etapów podróży do Marsylii w 1791 r. Przełom XVIII i XIX w. stanowi dla badaczy polskiej migracji w Australii niemalże białą kartę. Brak źródeł mówiących zarówno o liczbie, jak i terenach osiedlenia polskich imigrantów, chociaż trudno zaprzeczyć, by ich w ogóle nie było. Najprawdopodobniej były to wyjazdy jednostkowe i nie pozostawiające po sobie trwałszych śladów dokumentacyjnych. Napływ większych grup Polaków na piątą kontynent zauważa się około lat czterdziestych ubiegłego stulecia. Jest to przede wszystkim emigracja zarobkowa z zaboru pruskiego⁸. Lech Paszkowski za W. Iwanem podaje liczbę ok. 700 osób ze Śląska, Ziemi Lubuskiej i Poznańskiego. Osiedlali się oni w większości na terenach Południowej Australii⁹. W 1854 r. polscy jezuici rozpoczęli budowę osiedla w odległości osiemdziesięciu kilku mil na północ od Adelajdy (patrz mapa) i nazwali go Seven Hills, co potem przekreślono na Sevenhill. Byli to prawdopodobnie księża z zaboru pruskiego, którzy przybyli do Australii razem z większą grupą pruskich emigrantów. Można się więc spodziewać, że w nowo zakładanym osiedlu było sporo Polaków. Lech Paszkowski podaje również,

⁵ Prof. J. Zubrzycki ze swym zespołem zajmuje się problematyką różnych grup etnicznych w Australii, w tym również Polonią Australijską. Por. J. Zubrzycki. *Settlers of the Latrobe Valley*. Canberra 1964; M. Gilson, J. Zubrzycki. *The Foreign-Language Press in Australia 1848-1964*. Canberra 1967; J. Zubrzycki. *The Questing Years*. Canberra 1961.

⁶ I. H. Burnley. *Immigration. Atlas of Australian Resources*. Canberra 1970.

⁷ Paszkowski, jw. s. 21.

⁸ Emigracja Polaków w okresie zaborów jest tyleż oczywista, co trudna do ścisłego badania. Polacy bowiem z poszczególnych zaborów mieli najczęściej paszporty zaborców. W związku z tym podawane liczby są prawdopodobnie znacznie niższe od faktycznych.

⁹ Paszkowski, jw. s. 24.

że w latach 1854-1856 rozpoczął się okres intensywniejszego napływu polskiej ludności do Sevenhill. Wschodnią stronę tej miejscowości od polskich osadników nazwano nawet Polish Hill River¹⁰. Mieszkańcy Polish Hill River skupiali się wokół polskiej parafii katolickiej, a wkrótce utworzyli również polską szkołę dla dzieci. Ośrodek ten rozwijał się ze szczególną dynamiką w 2 poł. XIX w. Wybudowano tam wówczas nowy kościół pod wezw. Św. Stanisława Kostki i także imię nosiła miejscowa szkoła dla dzieci. Paszkowski podaje szereg nazwisk Polaków, którzy przyczynili się do rozkwitu osady Polish Hill River¹¹. Trudno podać dokładną liczbę zamieszkującej tam polskiej grupy. Niemniej Lech Paszkowski szacuje ją na około kilkaset osób z tym, że po wojnie francusko-pruskiej (1870-1871) liczba ta znacznie zwiększyła się o nowych imigrantów z polskich ziem zaboru pruskiego. Poza Sevenhill i Polish Hill River największe skupisko Polaków notowano w Adelajdzie. Ponadto wymienia się też osady: Clare, Tanunda, Blyth a także Penvortham, Mt. Barker, Lebethal, Goodwood i Murray Flat¹². Są to miejscowości otaczające Sevenhill lub Adelajdę. Według informacji podawanej przez ks. Konrada Trzeciaka pewna liczba Polaków przybyłych z Krakowskiego w 1849 r. osiedliła się również w Peterborough, położonym około 100 mil na północ od Sevenhill¹³. W liście osobistym do Paszkowskiego ks. Konrad Trzeciak pisze, że „roi się od polskich nazwisk w księgach chrztów i małżeństw (z poł. XIX w. — H. O.-W.) parafii Peterborough”¹⁴.

Z literatury wynika więc, że nie był to jednorazowy przyjazd Polaków do Peterborough, ale po r. 1849 odbywał się ciągle. Wydaje się również, że o ile w okolicach Adelajdy i Sevenhill gromadziła się ludność z zachodnich ziem polskich będących pod zaborem pruskim (Śląsk, Ziemia Lubuska, Poznańska) to do Peterborough napływali przede wszystkim mieszkańcy Krakowskiego. Być może jest to wynikiem wzajemnego współdziałania mieszkańców jednej wsi czy okolicy w przedsięwzięciach emigracyjnych.

Mniej więcej w połowie XIX w. Polacy odkryli „nowe” tereny osiedleńcze w Australii. Są nimi terytoria Nowej Południowej Walii i Victorii¹⁵. Atrakcją przyciągającą tam Polaków (ale nie tylko) były złoża

¹⁰ Tamże s. 26.

¹¹ Tamże s. 33.

¹² Tamże s. 34, 244.

¹³ Tamże s. 36.

¹⁴ Tamże s. 37.

¹⁵ Nie oznacza to jednak, by stany południowo-wschodnie Australii nie były wcześniej znane Polakom. Lech Paszkowski podaje szereg nazwisk związanych z takimi miastami, jak: Sydney, Canberra, Newcastle, Geolong czy Melbourne. Były to jednak sporadyczne przypadki przebywania Polaków w większych miastach, które zawsze stanowią ośrodki zainteresowań, ale nie skupiały one większych grup

złota, które odkryto w początku 1851 r. w Lewis Ponds koło Bathurst w Nowej Południowej Walii, a w kilka miesięcy później w Ballarat i Bendigo w Victorii¹⁶. Okres 1852-1862 nazywa się powszechnie w Australii latami gorączki złota. Napływały wówczas rzesze Polaków zarówno z Polski, jak i z innych krajów Europy Zachodniej: polscy robotnicy z Anglii, byli żołnierze legionu polskiego z Węgier itp. Lech Paszkowski wspomina m. in. o 2 wybitnych postaciach: Leopold Kabat, późniejszy nadkomisarz konnej policji w Victorii i komendant okręgu Gippsland, oraz Emeryk Boberski, trzykrotny burmistrz miasta Ararat¹⁷. Wysokie pozycje społeczne tych Polaków pozwalają sądzić, że zarówno okręg Gippsland, jak i miasto Ararat były siedzibą większej grupy polskich imigrantów. Cenne źródło informacji o osadnikach polskich w okresie gorączki złota stanowią pamiętniki Korzelińskiego i publikacja A. Lewandowskiego *Polacy w Austrii*, wydrukowana w „Przeglądzie Emigracyjnym” nr 3 z 1893 r. Opisują one codzienną pracę na polach złotodajnych. Pamiętniki Korzelińskiego mówią, że w okolicach miasta Maryborough pewną równinę nazywano Polish Flat, ponieważ pracowali tam przede wszystkim polscy poszukiwacze złota¹⁸. Znanymi też polami złotodajnymi w Victorii były tereny w okolicach miasta Ballarat, położonego na południu stanu. Nie jest jednak wiadoma liczba Polaków osiedlających się na obszarach złotodajnych. Można ją tylko szacować w przybliżeniu na podstawie pamiętników i wspomnień ówczesnych działaczy. Większość tej dokumentacji jest zresztą osiągalna tylko w bibliotekach i archiwach australijskich. Jedyny spis ludności Australii w XIX w. uwzględniający narodowość pochodzenia przeprowadzono w 1871 r. Nie był to zresztą pełny spis, gdyż dotyczył tylko 3 stanów: Viktorii, Queensland i Tasmanii, a przynależność narodową określał tylko na podstawie miejsca urodzenia¹⁹. Dla Polaków takie stanowisko było jednak niezbyt ścisłe. Powodowało ono co najmniej 2 błędy. Polaków urodzonych w zaborze austriackim klasyfikowano jako Austriaków. Analogicznie czyniono z urodzonymi w zaborze pruskim i rosyjskim. Drugim mankamentem tego spisu było niewliczanie do nacji polskiej dzieci urodzonych w Australii z rodziców polskich. Za Polaków uważano więc tylko ludzi urodzonych w Królestwie Kongresowym. W rezultacie otrzymano takie oto dane: w Victorii stwierdzono

Polaków. Natomiast od połowy XIX w. rozpoczął się większy napływ ludności polskiej na tereny złotodajne Nowej Południowej Walii i Victorii. Nie jest także wykluczone, że w tym samym czasie zwiększała się też liczba Polaków we wspomnianych miastach.

¹⁶ Paszkowski, jw. s. 39.

¹⁷ Tamże s. 40.

¹⁸ S. Korzeliński. *Opis podróży do Australii i pobyt tamże*. T. 2. s. 345 (podaje za: Paszkowski, jw. s. 40).

¹⁹ Paszkowski, jw. s. 66.

ok. 214 osób pochodzenia polskiego, w Queensland — 43 i w Tasmanii — 6. Były to liczby z pewnością zaniżone i znacznie odbiegające od stanu faktycznego. Niemniej zaletą tego spisu było to, że wskazała na istnienie Polaków także w stanie Queensland i w Tasmanii.

W zasadzie do końca pierwszej wojny światowej charakter przestrzenny i liczbowy Polonii australijskiej nie uległ większej zmianie. Liczna emigracja po powstaniu styczniowym mniej kierowała się w stronę Australii, a zatrzymywała się raczej w krajach zachodniej Europy i na kontynencie amerykańskim. Nie było też większych napływów do Australii ludności polskiej przed jak i w czasie pierwszej wojny światowej. Imigracja Polaków do Australii ożywiła się natomiast po zakończeniu wojny i rekrutowała się przede wszystkim z uchodźców na Dalekim Wschodzie²⁰. Podobnie jak pierwsza polska imigracja osiedlała się raczej w stanie Australia Płd., a druga — w czasie gorączki złota — w Victorii i Nowej Południowej Walii, to trzecia — po pierwszej wojnie światowej — preferowała raczej tereny Queensland. Jak wykazał spis z 1871 r. Polacy w Queensland byli już znacznie wcześniej osiedleni. Ale brak bardziej wiarygodnych źródeł o czasie i liczbie ich przybycia na wschodnie i północno-wschodnie tereny Australii. Tylko jedna z wersji legendy o powstaniu miejscowości Cracow w odległości ok. 480 km od Brisbane mówi, że utworzyli ją Polacy, którzy w 65-osobowej grupie przybyli do Brisbane w latach sześćdziesiątych XIX w.²¹. Tak czy inaczej polscy imigranci powojenni, jeśli nie zapoczątkowali, to znacznie wzmocnili Polonię w Queensland. Wykrystalizował się dość prężny ośrodek polonijny w Brisbane, gdzie od 1930 r. wychodziło polskie czasopismo „Polonia”²². Niewielka grupa Polaków zamieszkiwała też w miasteczku położonym o około 500 mil na północ od Brisbane — w Rockhampton²³. Spędził tam dzieciństwo znany działacz Australijskich Związków Zawodowych Józef Jan Bukowski. W porównaniu z innymi stanami Polonia w Queensland nie jest zbyt liczna. Najbardziej znanym do dziś jest ośrodek polonijny w Brisbane. Queensland należy zresztą do najmniej zasiedlonych terenów Australii, gdzie gęstość zaludnienia wynosi mniej niż 1 mieszkaniec na 1 km²²⁴. Nic więc dziwnego, że i Polonia nie rozrosła się tam na większą skalę.

Nową niejako kartę w dziejach Polonii Australijskiej stanowi okres po II wojnie światowej. Tylko w dwudziestoleciu 1945-1965 przybyło do Australii kilkadziesiąt tysięcy Polaków. I. H. Burnley charakteryzując skład narodowościowy Australii pod względem miejsca urodzenia stwier-

²⁰ Tamże s. 70.

²¹ Tamże s. 71.

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ *Geografia Powszechna*. T. 5. Warszawa 1967 s. 344.

120°

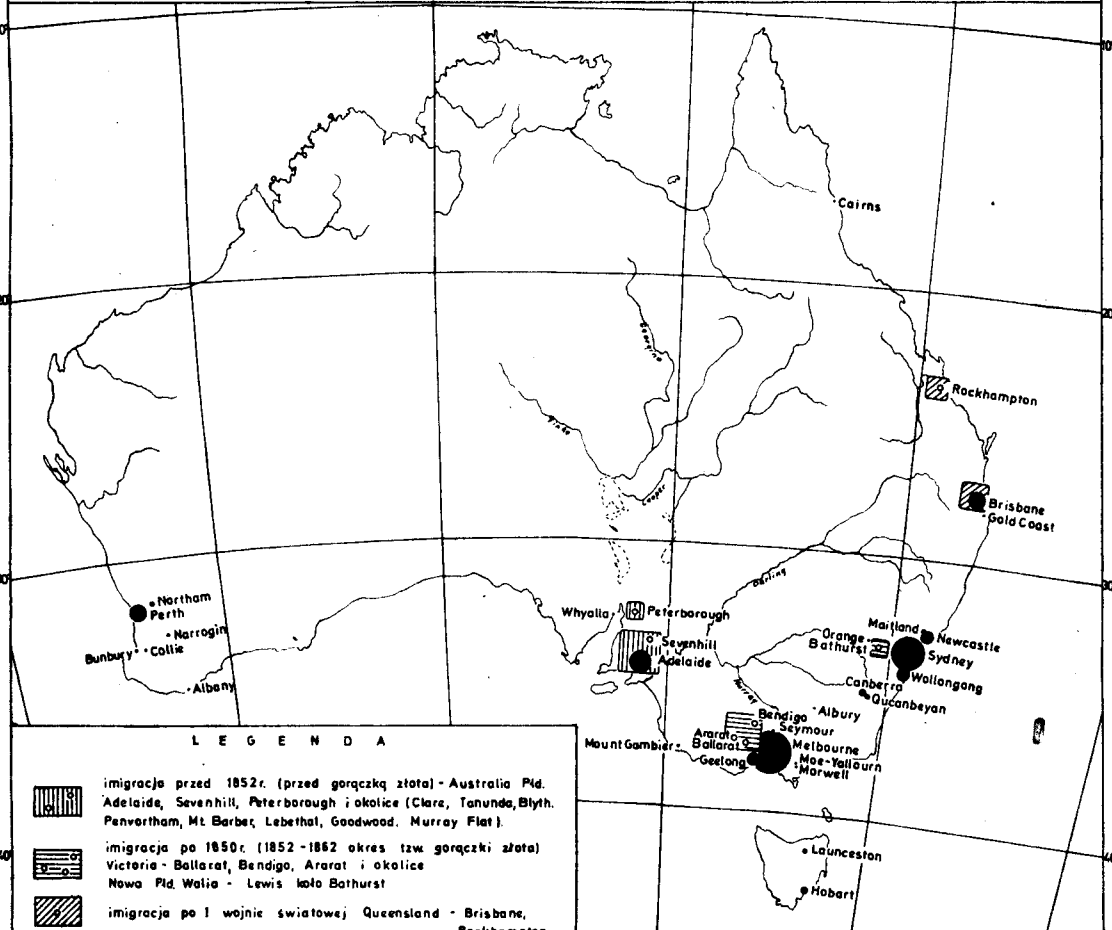
130°

140°

150°

HENRYK OGRYZKO

ROZMIESZCZENIE SKUPISK POLONIJSKICH W AUSTRALII

LEGENDA

imigracja przed 1852r. (przed gorączką złota) - Australia Płd. Adelaide, Sevenhill, Peterborough i okolice (Clare, Tanunda, Blyth, Penvertham, Mt Barber, Lebethal, Goodwood, Murray Flat).

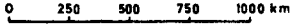
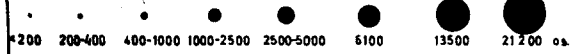

imigracja po 1850r. (1852-1862 okres tzw gorączki złota) Victoria - Ballarat, Bendigo, Ararat i okolice
Nowa Płd. Walia - Lewis koło Bathurst

imigracja po I wojnie światowej Queensland - Brisbane, Rockhampton.

Imigracja po II wojnie światowej (dane z 30 czerwca 1966r.)

110°

120°

130°

140°

150°

160°

dza, że w 1966 r. kraj ten zamieszkiwało 61 641 osób urodzonych w Polsce²⁵. Z kolei autorzy 5-tomowej Geografii Powszechnej²⁶ mówią, że w latach 1945-1965 przybyło do Australii ok. 77,5 tys. Polaków. Bardziej wiarygodną wydaje się być ta pierwsza informacja, ponieważ autor wyraźnie podaje źródła, z których zaczerpnął dane, brak zaś tego w *Geografii Powszechnej*. Dla niniejszego opracowania ważniejsze jest jednak przestrzenne rozmieszczenie nowych przybyszy z Polski. Ogólnie można stwierdzić, że czwarta i najliczniejsza imigracja polska Australii osiedliła się głównie w większych skupiskach miejskich. I. H. Burnley²⁷ podaje liczbę 21 200 osób urodzonych w Polsce i zamieszkałych w 1966 r. w Melbourne. Stanowi to około 34% nowej imigracji. Sydney wybrało około 13 500 Polaków, a Adelajdzie ok. 6 100. Powiększyła się również grupa Polonii w Brisbane. Te 4 miasta stanowią obecnie największe ośrodki polonijne w Australii.

Podczas ostatniej imigracji powstało też szereg nowych skupisk polonijnych, jak np.: Wollongong, Queanbeyan, Maitland, Orange, Albury, Seymour, Moe — Yallourn, Morwell, Mount, Gambier, Kilburn, Whyalla i Cairns. Powstał również duży stosunkowo ośrodek polonijny w Perth na zachodzie Australii. Obok tego miasta I. H. Burnley²⁸ wymienia jeszcze w zachodniej Australii Northam, Narrogin, Bunbury, Collie i Albany. Kilkaset osób zatrzymało się również na australijskiej wyspie Tasmanii: w Hobart i Lannceston. Trudno jednak dokładnie ustalić zarówno globalną liczbę Polonii, jak i jej liczebnościowe rozmieszczenie uwzględniające nie tylko urodzonych w Polsce, ale też Polaków urodzonych w Australii i zamieszkujących tam już od kolejnego pokolenia. Wynika to nie tylko z braku dostępnych źródeł, ale też z powszechnie znanych trudności w ustaleniu kryteriów przynależności obywateli danego kraju do określonej grupy etnicznej. (Do jakiej grupy zaliczyć, np. małżeństwa mieszane albo ich dzieci). W związku z tym trudno jest operować pojęciem liczebności w odniesieniu do Polaków, którzy wcześniej osiedlili się w Australii i zamieszkują tam już od kilku pokoleń. Dlatego takie informacje załączona mapa zamieszcza tylko dla imigracji powojennej. W odniesieniu zaś do wcześniejszych osadników zaznacza się tylko ważniejsze miasta z zakreślonym polem, gdzie leżą mniejsze miejscowości zamieszkiwane przez Polaków.

---

²⁵ Burnley s. 4.

²⁶ Geografia Powszechna.

²⁷ Burnley s. 7.

²⁸ Tamże mapa.

BIBLIOGRAFIA

- Borejsza J. W.: Emigracja polska po powstaniu styczniowym. Warszawa 1966.
- Burnley I. H.: Immigration. Atlas of Australian Resources. Canberra 1970.
- Gadan L.: Emigracja polska po powstaniu listopadowym. T. 1, 2, 3. Kraków 1901-1902.
- Geografia Powszechna. T. 5. Warszawa 1967 ss. 322-362.
- Korzeliński S.: Opis podróży do Australii i pobytu tamże od roku 1852 do 1856. Warszawa 1954.
- Lewandowski A.: Polacy w Australii. „Przegląd Emigracyjny” 1893 nr 3.
- Łukaszewicz W.: Wielka emigracja (1831-1862). Łódź 1951.
- Mickiewicz W.: Emigracja polska 1860-1890. Kraków 1908.
- Paszkowski L.: Polacy w Australii i Oceanii 1790-1940. Londyn 1962.
- Okołowicz J.: Wychodźstwo i osadnictwo polskie przed I wojną światową. Warszawa 1920.
- Polacy w Południowej Australii 1948-1968. Red. Szczepanowski Marian. T. 1. Adelaide 1971.
- Zarychta A.: Emigracja polska 1918-1931. Warszawa 1933.

THE DISTRIBUTION OF POLISH COMMUNITIES IN AUSTRALIA

Summary

The article deals with spatial distribution of Polish communities in Australia. The Polish immigration goes back as far as the first half of the 19th century. It can be divided into four periods: the period of the 1840's, the years of the gold-fever 1852—1862, the interwar period and the years after World War II. In each of these periods the Polish emigrants settled in different areas of the Fifth Continent. The first emigration of the 1840's aggregated mainly in the Adelaide area, South Australia. The Poles coming during the gold-fever period settled on the gold-bearing territories of New South Wales and Victoria. The interwar emigrants settled mainly in the State of Queensland. The greatest numbers of Poles arrived to Australia after the Second World War. It is then that the Polish centers grew stronger, especially in big cities — Melbourne, Sydney, Adelaide and Brisbane. From the latest emigration there arised also several new Polish aggregations: Wollongong, Queanbeyan, Maitland, Orang, Albury, Seymour, Moe-Yallourn, Morwell, Mount Gambier, Kilburn, Whyalla and Cairns.

The content of the article illustrates a map enclosed.